

Далибор З. Велојић

Институт за српску културу Приштина/Лепосавић

d.velojic@yahoo.com

ВЕНЧАЊА ОФИЦИРА НИШКОГ ГАРНИЗОНА ПРЕМА МАТИЧНИМ КЊИГАМА 1918-1941*

Апстракт: На основу грађе похрањене у Матичној служби града Ниша и Војном архиву приказани су подаци о женидбама официра у Нишу у периоду 1918-1941. Подаци су првенствено преузети из матичних књига венчаних у нишкој Саборној цркви, цркви Светог Николе и Светог Пантелејмона. Такође су дати подаци о венчању официра католика као и официра исламске вероисповести.

Кључне речи: Ниш, гарнизон, женидбе официра, црквене (матичне) књиге, Саборна црква у Нишу

Проучавање женидби официра део је ширег разматрања проблема живота војске у урбаној средини у периоду између два светска рата. На основу венчања може се утврдити социјално порекло самих официра, а нарочито њихових супруга, чему је у војсци итекако придаван значај. На примеру Ниша податке смо највећим делом прибавили проучавајући књиге венчаних из цркава у граду, које су брижљиво вођене са врло исцрпним подацима. Ове књиге, за период Краљевине СХС/Југославије (1918-1941), чувају се у Матичној служби града Ниша, док се ранији периоди могу наћи у нишком архиву. Поред тога, значајне информације везане за опште стање и законску регулативу похрањене су у Војном архиву, што је такође незаобилазно за обраду ове теме. Црквене књиге на конкретном примеру показују настојања војних власти за очувањем специфичности својих припадника, као и планирано стварање елите, одабиром девојака из угледних градских породица за официрске супруге. Поред тога, посматрањем официра, као основице и сталног елемента војне организације, добијамо приближну слику процента заступљености различитих вероисповести у војсци, што је било у складу са напорима државе да обезбеди верску равноправност.

Специфичност официрског кора, нарочито испољена након стварања државе Срба, Хрвата и Словенаца, утицала је на измењену националну и верску слику друштва. У војсци, као и држави највише је било православних верника, док је положај католика регулисан конкордатом потписаним касније, 1937. године.¹ Толеранција ја била загарантована католицима и муслиманима који су несметано могли да испољавају верска убеђења и посећују службе. Према попису становништва из 1931. године у Нишу је било (без Нишке Бање) 30.214 православаца, 2.422 римокатолика, 2.356 муслимана,

* Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (број 178028), који је одобрило и финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ О конкордату опширније видети: Димић 1996, I, 475-476, Жутић 1994, Стојадиновић 1963, *Британци* 1986, 573-576.

евангелиста 46, осталих хришћана 54, али и 373 лица која се у верском погледу нису изјаснила.² За цивилно становништво, али и војна лица верска служба је држана у три православне, католичкој цркви и цамији (искључујућу војничку капелу у тврђави).³ Промене у верској структури града, могу се посматрати кроз измењену пропорцију официјерског кадра у самом нишком гарнизону. ово се односи на повећан број католика и муслимана, што се најбоље види кроз књиге венчаних. У односу на период пре Првог светског рата (1879-1911), где је у Нишу забележено 163 венчања официра у Саборној цркви (православаца),⁴ за међуратни период имамо број од 110 венчања, од којих је 18 католичких и једно муслиманско.⁵

Стварање елитног кора подразумевало је планско мешање и утицај војске на формирање породица официра регулисано законским одредбама. Женидбом⁶ са дамама из високог друштва, ћеркама угледних и богатих грађана, официри су морали потврдити свој статус и положај у вишим слојевима.

Закон о женидби официра из 1901. године остао је на снази до 1923. када је донета Уредба која је, са извесним новинама, регулисала ову проблематику. Уредба предвиђа женидбу официра тек након навршене четири године активне службе, док су ваздухопловци, поред овог услова, морали да наврше 30 година старости. Ова одредба подразумевала је да се млади официри више посвете војничкој служби и да су право на женидбу стицали са чином поручника. Официрима са завршеним цивилним факултетом женидба је била дозвољена и без поменутих услова, што упућује на различит однос према официрима за чије је школовање и васпитавање била задужена војска и онима који су се школовали у својој режији, у цивилним установама. Венчања су одобравали команданти армијских области за официре у саставу армија, док су остали одобрење тражили од министра војног. Сваки официр је, приликом подношења рапорта за коначно одобрење ступања у брак са изабраницом, био дужан да поднесе податке о невести и њеним родитељима, о њиховом угледу и владању, да би претпостављени могли оценити да ли одговара положају официра и може ли ући у официјерско друштво.⁷ Уредба, међутим, не прописује услове за активирање ожењених из цивилства и додељивање официјерских чиновна и то из каквих би породица требале бити супруге дотичних, као и да ли се могло десити да због лошег угледа супруге не буде одобрен пријем у активну војну службу. Поред тога, да би се избегло материјално компромитовање официра, невеста је била у обавези да положи кауцију, осим у случају запослених жена (учитељице, професорке).⁸

2 Дефинитивни резултати пописа становништва II 1938, 71.

3 Видети: Велојић 2014, 210.

4 Историјски архив Ниш (ИАН), Матичне књиге венчаних.

5 Напомињемо да су младенци исламске вероисповести, у ствари Руси, капетан Михаил Грилов и Ана Феодорова. Управа за грађанска стања и опште послове Ниш-Матичне књиге венчаних, подаци из књига венчаних Саборне цркве, цркве Светог Николе, Светог Пантелејмона, католичке и муслиманске. Поред тога, узета су у обзир и два венчања евидентирана у Службеном војном листу из 1933 (*Службени војни лист Краљевине Југославије (СВЛ)*, 1933, 738), као и једно венчање из новина из 1934 (Нишке новине, 4. фебруар 1934, 2), тако да остаје нејасно како нису убележена у матичне књиге.

6 О женидбама официра видети: Бјелајац, 1995, 19-38.

7 Војни архив (ВА), Пописник (П) 17, к. 166, ф. 1, д. 4/1-2. Уредба о женидби официра, подофицира, морнаричких вођа, морнара I класе, каплара, морнара II класе и редова, војних чиновника и чиновника грађанског реда од 19. новембра 1923.

8 Кауција је са висином чина младожење опадала. Бјелајац 1994, 174.

О друштвеном положају супруге нарочито се водило рачуна и појединачним наређењима се регулисао сваки преступ официра у том погледу. Као илустрацију навешћемо једну у низу наредби команданта Моравске дивизијске области која је погрешан одабир супруге карактерисала као дисциплински преступ. Примећено је, наиме, да се официри често упуштају у преговоре са девојкама које по друштвеном положају не могу бити њихове супруге и дају обећања која не могу испунити. Официр, по мишљењу команданта, не сме дозволити да оде толико далеко да се унапред обавезе девојци са којом евентуални брак не би био одобрен од стране надлежних старешина, а нарочито је за осуду ако се у том заваравану девојка упропасти јер је имала поверења у официра.⁹ За овакав преступ официр је могао бити кажњен и губитком чина. Уобичајени поступак у случају женидбе можемо видети на примеру поручника Драгољуба Манчића из 1938. године. Поручник је за своју изабраницу, учитељицу Веру Костић, у молби наводио датум рођења, запослење, као и статус и занимање родитеља (пензионери из Пирота). Затим је дао изјаву да нема дуговања нити забрану на плату (изузев дуга према официрској задрузи у износу од 420 динара, што је било уобичајено за младе официре приликом куповине униформе, а предвиђено у Уредби) и да својој супрузи неће дозволити упражњавање било каквог самосталног посла нити јој дозволити да пре ступања у брак буде запослена у приватном предузећу. Материјално обезбеђење брака од стране супруге састојало се из куће са плацем у вредности од 40.000 динара, као поклон родитеља. Обавезно је било и навођење службених оцена и потврду о томе да ли је кривично гоњен. Након тога следила су испитивања и препоруке командира чете, батаљона и пука које су слале команданту Моравске дивизијске области. Напокон је молба долазила до команданта V армијске области који ју је и одобравао.¹⁰ Са друге стране, када је поручник Милан Секулић поднео молбу за венчање са Радмилом Солдатовић, подигла се велика прашина која је стигла и до штампе. Надлежне старешине биле су мишљења да је официр испунио услове и да му женидбу треба одобрити, али не са дотичном девојком, пошто је имала авантуру са једним наредником. Након тога је команда места испитала читав проблем и, поред обавезног утврђивања статуса родитеља (отац пензионисани чиновник из Врања), раширила да догађају са наредником не треба придавати већи значај, јер та авантура није утицала на њену честитост и владање. Што се тиче чланака у штампи, наведено је да је то био плод љубоморе дотичног наредника који није успео да добије руку госпођице Солдатовић „једне врло добре девојке, доста лепе и прилично богате“.¹¹

Што се тиче војних чиновника и чиновника грађанског реда на служби у војсци, за њих су важила иста правила као и за официре, пошто су „не само у службеном погледу, него и у чисто приватним односима у непрестаном додиру са официрима, те су им и породице у неизбежном додиру друштвеном са породицама официрским. Овакав однос између официра, са једне, и војних чиновника и чиновника грађанског реда, са друге стране, изазива потребу надзора приликом женидбе ових последњих у погледу избора особе са којом желе ступити у брак исто онако као и код официра“.¹² Подофицирима се женидба одобравала, од стране команданата армијских или

9 ВА, П 17, к. 622, ф. 2, д. 14/4. Наредба команданта Моравске дивизијске области Стр. Пов. С. Бр. 41 од 10. марта 1937.

10 ВА, П 17, к. 297, ф. 1, д. 13/3-4. Молба поручника Драгољуба Манчића за одобрење женидбе од 23. маја 1938.

11 ВА, П 17, к. 308, ф. 1, д. 17/1. Пешадија Моравске дивизијске области Пов. Бр. 641 по питању женидбе поручника Милана Секулића од 26. марта 1940.

12 ВА, П 17, к. 166, ф. 1, д. 4/2.

дивизијских обчасти, након пет година навршене активне службе, с тим што подофицир који се као такав ожени није могао касније бити унапређен у официра.¹³ Уз молбу коју су подофицири подносили прилагали су се следећи документи: документ о саслушању подофицира, уверење полиције за невесту, невестина крштеница, уверење за њене родитеље и самачки лист, оцена подофицира за претходне две године, лични картон подофицира и потврда о новчаним примањима, изјава његовог командира и изјава о исправности невесте у моралном и политичком погледу.¹⁴ Како се може из наведеног списка видети не говори се о потребној кауцији од стране невестиних родитеља.

У жандармерији су ствари биле сличне као код осталих официра, с тим што је за њих важила посебна Уредба донета 1931. године. По њој се жандармеријски официри нису могли женити док не буду унапређени у чин поручника, а одобрење су тражили од команданта жандармерије.¹⁵

Социјално порекло официрских супруга на територији нишког гарнизона у периоду 1918-1941. можемо пратити кроз матичне књиге венчаних у нишкој општини из њених пет цркава (три православне, католичка и муслиманска).¹⁶ На основу 110 обрађених венчања утврдили смо следећи друштвени статус породица из којих су невесте потицале:

Трговци	22 (20%)
Официри	17 (15,4%)
Подофицири	1 (0,9%)
Судије	4 (3,6%)
Учитељи	5 (4,5%)
Свештеници	4 (3,6%)
Лекари	2 (1,8%)
Индустријалци	1 (0,9%)
Рентијери	2 (1,8%)
Књиговође	1 (0,9%)
Поштански чиновници	1 (0,9%)
Адвокати	2 (1,8%)
Инжењери	1 (0,9%)
Војни чиновници	2 (1,8%)
Срески поглавари	1 (0,9%)
Порезници	1 (0,9%)
Шеф финансијске управе	1 (0,9%)
Директор трговачке академије	1 (0,9%)
Предузимачи	1 (0,9%)
Школски надзорници	1 (0,9%)
Државни мајстори	2 (1,8%)

¹³ Исто.

¹⁴ ВА, П 17, к. 623, ф. 4, д. 15. Одобрење венчања артиљеријском нареднику Ферду Рамшаку са Маријом Примар од 26. децембра 1936.

¹⁵ ВА, П 17, к. 79, ф. 2, д. 6/1-3. Уредба Пов. Бр. 3025 о женидби жандармеријских официра, официра других родова војске на служби у жандармерији, војних чиновника, жандармеријских подофицира, каплара и жандарма од 8. фебруара 1931.

¹⁶ Управа за грађанска стања и опште послове Ниш-Матичне књиге венчаних, подаци из књига венчаних Саборне цркве, цркве Светог Николе, Светог Пантелејмона, католичке и муслиманске.

Возовође	1 (0,9%)
Зидари	2 (1,8%)
Пекари	1 (0,9%)
Механције	1 (0,9%)
Кафеције	4 (3,6%)
Обућари	1 (0,9%)
Абације	2 (1,8%)
Терзије	1 (0,9%)
Бакалини	4 (3,6%)
Столари	1 (0,9%)
Пензионери (није наведена струка)	6 (5,4%)
Није наведено занимање оца	13 (11,8%)

Приметно је да највећи проценат невести потиче из трговачких породица, (20%) које су у Нишу сматране богатим и угледним, а што је у складу и са трендом у читавој држави. Поред трговаца, честе су биле и женидбе са ћеркама официра (15,4%), за које није било сумње у статус родитеља и владање невесте, мада није било случајева женидби са генералским ћеркама. Чест је случај био и склапање брака у оквиру исте професије, односно женидба официрских синова официрским ћеркама.¹⁷ Занимљиво је да су од наведеног броја три девојке биле из Русије, вероватно из избегличких породица. Две су ступиле у брак са српским официрима (једна је ћерка инжињера, а друга ћерка чиновника у команди V армијске области), док је трећу оженио руски капетан.

Пожељно је било да супруге официра буду домаћице које би се старале о васпитању деце. Међутим, било је и случајева да су биле запошљене у државној служби. Из наведених извора од 110 супруга већина се водила без занимања (93), затим домаћице (11), банкарске чиновнице (2), општинска чиновница (1), државна службеница (1), учитељица (1) и студенткиња (1).¹⁸ Након 1935. године стимулисане су женидбе са запошљеним девојкама, што је можда и био разлог за компромис када је у питању статус и материјална ситуација родитеља. Тако је у једном случају (из 1937. године) отац био столар, али је ћерка била учитељица, док је у другом отац био мајстор, а ћерка државни службеник.¹⁹ Везано за запослене супруге официра, нарочито уколико су биле учитељице, је и наређење Министарства војске и морнарице из 1936. године које је регулисало премештаје у служби. Уколико је било потребно да се официр премести морало се, на основу наређења, обавестити Министарство просвете како би и оно са своје стране могло учинити да се учитељица, супруга дотичног официра премести у исто или најближе место до мужевљевог гарнизона.²⁰ Ни у ком случају се официрским породицама није желела ускратити додатна зарада коју је остваривала супруга чиме би се могао погоршати стандард.

Међу наведеним супругама било је и удовица, али и разведених. Од укупног броја већина су биле девојке (101), затим удовице (6) и разведене (3), од којих је једној то

¹⁷ Познат је пример коњичког капетана Душана Вешовића, сина генерала Радомира Вешовића, који је 1927. године оженио Радмилу, ћерку артиљеријског пуковника Милана Глишића. *Исто*, подаци из књига венчаних Саборне цркве.

¹⁸ *Исто*, подаци из књига венчаних Саборне цркве, цркве Светог Николе, Светог Пантелејмона, католичке и муслиманске.

¹⁹ *Исто*, подаци из књига венчаних Саборне цркве.

²⁰ ВА, П 17, к. 308, ф. 1, д. 17/1. Наређење Министарства војске и морнарице Пов. Ађ. Бр. 13959 од 20. новембра 1936.

био трећи брак. Скоро иста је ситуација и са официрима међу којима је било њих 100 који први пут ступају у брак, шест удоваца и четири разведена (једном је био трећи брак).²¹

Официри су своје право на женидбу користили убрзо након испуњења услова који се тиче година службе. Највише је бракова поручника и капетана, међутим, забележено је и венчање једног потпуковника, удовца, који се жени такође удовицом. Велико закашњење у склапање бракова приметно је у првим поратним годинама. Тако за 1919. и 1920. годину скоро да нема нижег чина од капетана и година старости испод 32, што је и последица шестогодишњег ратовања.²²

Чин официра	Године старости официра	Године старости супруге
1919. година		
Капетан	32	29
Капетан	32	20
Капетан	35	33
Капетан I класе	35	27
Мајор	41	29
Капетан	35	26
Капетан	33	24
Капетан	35	27
Капетан	35	26
Капетан	36	26
Капетан	32	18
Капетан I класе	37	26
1920. година		
Мајор	48	33
Капетан	32	22
Мајор	38	36
Капетан	32	33
Поручник	37	25
Капетан	35	21

Старост супруга, међутим, не указује на чињеницу да је већина њих чекала завршетак рата, с обзиром да су само две биле удовице. И у каснијем периоду, од 1921. до 1941. године, скоро 25% девојака приликом удаје биле су старости преко 25 година.

Супруге официра, иако су биле из угледних породица и полагале кауцију пре венчања, у браку су издржаване од својих мужева. Да ли су и колике надокнаде добијали официри на име незапослене супруге, нисмо били у могућности да утврдимо. Утврдили смо једино накнаде за супруге подофицира из примера наредника Ђорђа Станојевића који, приликом прекоманде из Неготина у Ниш 1937. године, није пријавио да се развео од жене, тако да је од фебруара до новембра добијао додатак у износу од

²¹ Управа за грађанска стања и опште послове Ниш-Матичне књиге венчаних, подаци из књига венчаних Саборне цркве, цркве Светог Николе, Светог Пантелејмона, католичке и муслиманске.

²² Исто.

140 динара месечно.²³ Питање издржавања супруге у току бракоразводне парнице решено је наредбом министра војног из 1922. године, која је замењена новом из 1939. Наредбом је предвиђено да супруга до коначног развода не сме бити остављена без издржавања, а њен привремен смештај морају решити војне власти. Такав поступак био је у складу са Правилном службом где стоји да претпостављене старешине воде надзор над приватним животом официра и доводе га у склад са интересима заједнице којој припада. Уколико официр напусти супругу која нема средстава за издржавање или га она остави због злостављања, надлежни старешина ранга команданта пука или старијег, може донети привремену одлуку о издржавању. У сваком другом случају по овим питањима надлежни су били грађански судови.²⁴ У појединим парницама, што упућује на изузетну важност верског фактора у војсци, поштовале су се и одлуке црквених судова, као што је случај наредника Александра Петковића, кога је супруга оставила и однела породичну уштеђевину. У том случају одлучивао је искључиво Духовни суд Нишке апархије и наложио супрузи да се врати што она није учинила, већ се преудала. Из наредникове жалбе видимо да Духовни суд није санкционисао овакав поступак.²⁵ Слично је било и са капетаном Милојем Митровићем, кога је Духовни суд одбио да разведе, иако је његова супруга поседовала лекарско уверење о заражености венеричним болестима.²⁶ У Оба случаја старешине су тражиле интервенцију надлежног министарства, а жалба капетана је дошла и до председника владе. Сума за поменуто издржавање варијала је у зависности од случаја, а водило се рачуна да буде довољна како се не би нарушио углед официра и његове породице.

У сваком случају, војска је, да би сачувала углед својих припадника, активно била умешана у стварање породице, од тога да је водила рачуна о честитости и материјалном стању будућих супруга, па до издржавања у случају развода. Положај официра у друштву, с обзиром на специфичност посла, а самим тим и улоге, законски је регулисан. Почев од понашања ван службе, преко одевања, до становања и женидбе, приватни живот војних лица морао је бити строго контролисан.

Необјављени звори

Архив Југославије, фонд 69 Министарство вера Краљевине Југославије
Војни архив, фонд Војске Краљевине Југославије (П 17).
Историјски архив Ниш, Матичне књиге венчаних.
Управа за грађанска стања и опште послове Ниш-Матичне књиге венчаних.

Објављени извори

Британци 1986: Британци о Краљевини Југославији, II, приредио Живко Аврамовски, Архив Југославије Београд, Глобус Загреб, 1986.

²³ Наредник је морао да врати новац за десет месеци колико је и добијао додаток, а платио је и судске трошкове у износу од 460 динара за сведоке и 600 динара у корист фонда за новчане казне. ВА, П 17, к. 577, ф. 9, д. 19. Пресуда Моравског дивизијског војног суда по предмету наредника Ђорђа Станојевића од 22. јануара 1938.

²⁴ ВА, П 17, к. 85, ф. 3, д. 20/1. Наредба Пов. С. Бр. 14312 Министра војног за 5. октобар 1939.

²⁵ Архив Југославије (АЈ), фонд 69 Министарство вера Краљевине Југославије, Ф 158. Жалба наредника Александра Петковића од 10. јула 1923.

²⁶ Исто. Жалба капетана Милоја Митровића од 10. марта 1924.

Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931, Краљевина Југославија Државна штампарија Београд, 1938.

Службени војни лист Краљевине Југославије, 1933.

Штампа

Нишке новине

Литература

Бјелајац 1994: Миле Бјелајац, *Војска Краљевине СХС/Југославије 1922-1935*, Институт за новију историју Србије Београд, 1994.

Бјелајац 1995: Миле Бјелајац, Женидбе официра српске и југословенске војске 1881-1941, *Годишњак за друштвену историју* П/1, 1995, 19-38.

Велојић 2014: Далибор Велојић, *Војска у Нишу 1918-1941*, Институт за српску културу Лепосавић, 2014.

Димић 1996: Љубодраг Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији 1918-1941*, I, Стубови културе Београд, 1996.

Жутић 1994: Никола Жутић, *Краљевина Југославија и Ватикан, однос југословенске државе и римске цркве 1918-1935*, Архив Југославије Београд, 1994.

Стојадиновић 1963: Милан Стојадиновић, *Ни рат ни пакт*, Буенос Аирес, 1963.

Dalibor Z. Velojić

**MARRIAGES OF OFFICERS FROM NIS GARRISON
ACCORDING TO REGISTRY OF MARRIAGES 1918-1941**

After proclamation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, religious social climate changed immensely. The relationship of Orthodox, Catholic and Muslim believers affected the condition in the Army. By taking the example of officer marriages held in churches in Nis during 1918-1941, we can get a clear picture of the relationship among different religious beliefs in the Army. The registry of marriages from that period noted each officer to get married in detail, which can give us an insight into their material status and age. Besides, it is possible to confirm the origin of the brides as well, abiding the legal acts regulating the act of getting married, which was of great importance for the Army authorities. The creating of elite social class also meant planning and influence of the Army on forming officer families as regulated by law. By marrying girls from high society, daughters of respectful and wealthy citizens, the officers were to confirm their status and position in higher social circles.